

D · EGGERMANS · P · B · V · B ·

Achilles vertoornd op Agamemnon

Daniël Eggermans (?-1643 Brussel) naar ontwerp van Peter Paul Rubens (Siegen 1577-1640 Antwerpen)

Museum Boijmans Van Beuningen
Rotterdam

Ca. 1630-1635. Wol, zijde, goud- en zilverdraad, 417 x 390 cm

Gesignd op de zelfkant aan de onderzijde: *D. Eggermans. F.*, en het merk van Brussel (twee B's)

Herkomst: particuliere verzameling, Frankrijk

Met steun van de Vereniging Rembrandt kon Museum Boijmans Van Beuningen een hoogtepunt van de Vlaamse tapijtkunst verwerven. Het gaat om een in het atelier van de Brusselse wever Daniël Eggermans vervaardigd tapijt naar ontwerp van Peter Paul Rubens. Op het gekochte werk is het begin van Homerus' Ilias afgebeeld, wanneer Achilles in woede ontsteekt als Agamemnon de slaavin Briseïs voor zich opeist. Oorspronkelijk maakte het deel uit van een serie van acht tapijten met voorstellingen uit het leven van de Griekse held.

Achilles vertoornd op Agamemnon (schets)

Peter Paul Rubens

Ca. 1630-1635. Olieverf op paneel, 44,8 x 46 cm.

MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN, ROTTERDAM

RUBENS ALS TAPIJTONTWERPER

Peter Paul Rubens ontwierp tijdens zijn leven vier reeksen tapijten. De eerste serie (1616-1618) had de Romeinse consul Decius Mus tot onderwerp en werd gemaakt voor niet bij naam bekende Genuese edellieden. De oorspronkelijke editie – die niet meer bekend is – moet hebben bestaan uit twee reeksen van ieder zeven tapijten met daarbij nog een of twee bovendeurstukken. Rubens' tweede reeks, die rond 1622 ontstond, bevatte twaalf tapijten die over het leven van de Christelijke Romeinse keizer Constantijn handelden. De serie werd vervaardigd in het Parijse weefatelier van Marc Comans en Frans van der Plancken, mogelijk in directe opdracht van de Franse koning Lodewijk XIII. De tegenwoordig vroegst bekende editie is in het Philadelphia Museum of Art en werd in 1625 door de Franse koning aan Kardinaal Francesco Barberini geschon-

ken. De derde en grootste serie die Rubens rond 1626 ontwierp, was een verbeelding van de triomf van de Eucharistie. Het was een bestelling van aartshertogin Isabella Clara Eugenia, de dochter van de Spaanse koning Filips II, voor de kerk van de Descalzas Reales (Koninklijke Ongeschoeide Clarissen) in Madrid. De eerste editie bevindt zich nog steeds in het klooster aldaar.

De laatste serie tapijten, die Rubens rond 1630-1635 ontwierp, toonde acht gebeurtenissen uit het leven van Achilles. De reeks begint met de doop van Achilles in de Styx en eindigt met de dood van de held door een vergiftigde pijl. In de tusseliggende tafereelen komen de belangrijkste gebeurtenissen uit zijn leven aan bod. Er zijn geen documenten bekend waaruit blijkt wie de oorspronkelijke opdrachtgever was. Zoals we zullen zien, is het zeer waarschijnlijk dat het verworven tapijt uit de *editio princeps* afkomstig is.

Rubens ontwierp zijn tapijtseries doelbewust om de in het slop geraakte Brusselse tapijtweverij – die in de 16de eeuw een Gouden Eeuw beleefde – nieuw leven in te blazen. Hij is belangrijk voor de vernieuwingen in de tapijtkunst aan het begin van de 17de eeuw. Bij zijn laatste twee series (de *Triomf van de Eucharistie* en *Het leven van Achilles*) ontwierp Rubens niet alleen de hoofdvoorstellingen, maar ook de boorden van de tapijten. Tot dan toe was het gebruikelijk dat de wevers daar zelf voor zorgden. Klanten konden desgewenst zelf bepalen welke omranding zij om de door hun bestelde tapijten wilden.

De omranding maakt bij Rubens' ontwerpen voor het eerst een essentieel onderdeel uit van de compositie. Bij de Achilles-serie wordt die steeds gevormd door twee hermen,

die aan weerszijden van de voorstelling staan. Ze zijn de architecturale voorgrond waarachter de voorstelling zich afspeelt. Opvallend genoeg werden bij vrijwel alle series de door Rubens' ontworpen hermen vervangen door traditionele boorden met bloemen en putti. Blijkbaar vond Rubens' innovatie bij de klanten geen groot enthousiasme.

HET LEVEN VAN ACHILLES

Rubens bereidde de serie over het leven van Achilles nauwkeurig voor. Eerst schilderde hij acht kleine olieverfschetsen op panelen met een hoogte van ongeveer 45 cm. Deze ontwerpen werden daarna uitgewerkt op panelen die ongeveer tweeënhalf keer zo groot waren, de zogenaamde *modelli*. Tussen de schets en het *modello* zijn vaak grote veranderingen.

Als men het *modello* van *Achilles vertoornd op Agamemnon* vergelijkt met de schets, is te zien hoe Rubens nog allerlei details wijzigde.

De uitgewerkte schilderijen dienden op hun beurt weer als voorbeeld voor de vier keer zo grote kartons, die het directe voorbeeld waren voor de tapijten. Door het gebruik van een zogenaamde *basse-lisse* getouw – waarbij de wever het karton onder de kettingdraden had liggen – zijn de tapijten spiegelbeeldig aan de ontwerpen. De acht olieverfschetsen en bijbehorende *modelli* bleven bewaard, maar de kartons gingen helaas verloren. Zeven van de acht schetsen zijn bij elkaar gebleven en vormen tegenwoordig een hoogtepunt in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen. Alleen de schets met de *Teruggave van Briseïs* ontbreekt en bevindt zich in het Detroit Institute of Arts. De *modelli* raakten verspreid over musea in de gehele wereld.

De Achilles-serie moet zeer populair zijn geweest. Uit documenten valt af te leiden dat er in de 17de eeuw tientallen reeksen zijn geweven. Er is tegenwoordig echter geen serie meer in zijn geheel bij elkaar. Omdat de eerste opdrachtgever onbekend is, is niet met zekerheid te zeggen welke tapijten tot de vroegste reeks behoorden. Er is echter een serie, die zonder uitzondering in de kunsthistorische literatuur wordt gehouden voor de eerste editie.

Achilles vertoornnd op Agamemnon (modello)
Peter Paul Rubens en atelier
Ca. 1630-1635. Olieverf op paneel, 107 x 109 cm.
COURTAULD INSTITUTE GALLERY, LONDE

EERSTE EDITIE

In 1852 werd uit het bezit van koning Louis Philippe van Frankrijk een complete serie van acht tapijten van *Het leven van Achilles* geveild. De herkomst vóór die tijd is helaas onbekend. Tijdens de kijkdagen werden de tapijten lyrisch beschreven door Eugène Delacroix. Ze werden gekocht door Louis Pierre Henri baron Thenard. In 1931 werden ze wederom op een veiling aangeboden. Wat er daarna met de serie is gebeurd, was tot voor kort vrijwel onbekend. In 1954 doken vier van de tapijten op bij de Fundação da Casa de Bragança in het paleis te Vila Viçosa in Portugal. De andere vier bleven spoorloos.

De serie uit het bezit van Louis Philippe wordt om verschillende redenen beschouwd als de eerste editie. In de eerste plaats zijn de tapijten van uitzonderlijk hoog niveau. De gezichtsuitdrukkingen en detaillering zijn van een veel hogere kwaliteit dan die op de andere edities. Het is bovendien tegenwoordig nog de enige te reconstrueren reeks die de ontwerpen van Rubens nauwgezet volgt. In latere wevingen werden, zoals reeds gememo-reerd, vrijwel altijd de door Rubens' ontworpen boorden vervangen door andere randen. De serie is bovendien een van de uiterst zeldzame voorbeelden waarin het kostbare goud- en zilverdraad is verwerkt. Enkele van de tapijten zijn gesigineerd door Daniël Eggermans. Het

is de enige reeks van het *Leven van Achilles* die zijn naam draagt. Latere edities zijn vervaardigd door de firma's Raes en die van Van Leefdael en Van der Strecken. Sinds de Belgische kunsthistoricus Erik Duverger in 1971 de serie uit het bezit van Louis Philippe identificeerde als de eerste editie, is dit idee algemeen aanvaard.

EEN TAPIJT HERONTDEKT

Enkele jaren geleden begon schrijver deze samen met Alejandro Vergara, van het Museo Nacional del Prado in Madrid, met de voorbereidingen van een tentoonstelling over de door Rubens ontworpen tapijtserie van het leven van Achilles. Aanleiding was de restauratie door Annetje Boersma van de zeven voorbereidende schetsen van Rubens uit het bezit van Museum Boijmans Van Beuningen. Doel van de expositie was om niet alleen de schetsen, maar ook de uitgewerkte schilderijen en voorbeelden van alle acht tapijten te laten zien. Uiteraard wilden wij het liefste tapijten uit de eerste editie tonen. Een bezoek aan Vila Viçosa was echter zonder succes. De conservator maakte duidelijk dat er geen denken aan was dat ook maar een van de tapijten zijn plaats zou verlaten. De grote kenner van de Vlaamse tapijtkunst, Guy Delmarcel, met wie wij doorlopend contact hadden en die ons steeds met raad en daad ter zijde stond, herinnerde zich echter dat ooit een stagiaire hem had verteld dat zij iemand kende die ook een tapijt uit de eerste editie bezat. Hij was deze medewerkster echter uit het oog verloren. Dankzij internet kon hij haar in de Verenigde Staten opsporen. En inderdaad, volgens haar hing bij een Franse kennis een door Eggermans gesigineerde *Achilles vertoornnd op Agamemnon*, die uit dezelfde reeks kwam als de tapijten in Portugal. Met de trein trokken Guy Delmarcel en ik naar Frankrijk waar wij hartelijk werden ontvangen door een Bourgondische wijnboer. In de woonkamer hing het bewuste tapijt, waarvan het onderste gedeelte was opgerold omdat het plafond niet hoog genoeg was om het werk in zijn geheel te tonen. De kleuren waren nog uitzonderlijk fraai bewaard gebleven. De eigenaar was enthousiast en wilde het tapijt graag uitlenen. Hij bleek een afstammeling van de Baron Thenard die de hele reeks in 1852 op de veiling van koning Louis Philippe had gekocht.

De centaur Chiron onderricht Achilles
Daniël Eggermans naar ontwerp van Peter Paul Rubens
Ca. 1630-1635. Wol, zijde, goud- en zilverdraad, 417 x 320 cm.
PARTICULIERE VERZAMELING

Toen de serie in 1931 weer ter veiling kwam, had de familie de reeks teruggekocht. De eigenaar vertelde trots hoe hij als kind verstop-pertje achter de tapijten had gespeeld toen ze, alle acht nog, in het familiehuis in Parijs hingen. Uiteindelijk waren de tapijten verdeeld over verschillende leden van de familie. Een van hen had na de Tweede Wereldoorlog vier tapijten aan Vila Viçosa verkocht; van twee tapijten wist hij de verblijfplaats niet. Van de overige twee tapijten bezat hij er een en de andere hing bij zijn schoonzuster in Parijs. Ook dit tapijt met de *Centaur Chiron onderricht Achilles* kregen we uiteindelijk in bruikleen voor de expositie.

Na de tentoonstelling bleek de eigenaar bereid zijn *Achilles vertoornnd op Agamemnon* te willen verkopen. Dankzij de steun van de Vereniging Rembrandt kon Museum Boijmans Van Beuningen het ook daadwerkelijk verwerven zodat het best bewaarde tapijt uit de eerste editie nu verenigd is met de oorspronkelijke schets van Rubens ♦

Friso Lammertse

Literatuur:

Friso Lammertse, Alejandro Vergara met bijdragen van Annetje Boersma, Guy Delmarcel en Fiona Healy, *Peter Paul Rubens. Het leven van Achilles*, cat. tent. Rotterdam (Museum Boijmans Van Beuningen), Madrid (Museo Nacional del Prado), 2003 (met vermelding van eerdere literatuur).